

-KAPİTÜLASYON-

Yabancılara verilen her türlü imtiyazlar. Eskiden "imtiyazat-i Ecnebiye" denirdi. Devletin yabancılara tanıdığı imtiyaz ve muafiyetlerdir. Kelime batı dillerinde çeşitli manalar ile ifade edilir. Fransızca'da teslim olma, İtalyanca'da yabancılara tanınan imtiyaz manalarında kullanılır. Osmanlı Devleti'ndeki kapitülasyonlar İtalyanca'daki "Capitulazione" ile bütünüyle ifade edilir. Bir ülkedeki yabancılardan statüsü demektir. Kapitülasyonlar çok eski zamanlarda bile mevcuttu. Bir Hıristiyan devletin Müslüman halk lehine veya iki İslâm devletinin karşılıklı olarak tebâları için veya bir Hıristiyan devletin bir Hıristiyan topluluğuna kapitülasyon şeklinde hak ve imtiyazlar vermiştir.

Kapitülasyonlar; adli, mali, idari ve dini kategorilere ayrılır. Adî imtiyaz, yabancılardan kendi konsolosluklarında yargılanması sonucu doğdu. İdari imtiyazlar, karasulardaki yabancı gemilere suç olsa bile girememek; yabancılardan yurt dışına çıkarmamak yükümlülüğü getirmektedir. Kapitülasyonlar içinde en önemlisi iktisadi ve ticari yükümlülükte olanıdır. Kapitülasyona sahip devletlerin tab'ası, bir çok vergi ve resimden muaf tutulmuştur. Dini olanı ise din ve mezheplere gösterilen hoşgörüdür.

Devletin yabancılara tanıdığı; karşılıklı, karşılıksız ticarî, hukukî, siyasî ve dini imtiyazlar olarak umumi tarifesi yapılan Kapitülasyonlar; tarihte ve günümüzde birçok devletler tarafından verilmiştir. Milletlerarası siyasî, askeri, dini ve iktisadi antlaşmalar birbirlerine imtiyaz verme hükmündedir. Serbest bölgeler, limanlar, şehirler, serbest mübadele prensibi, açık kapı siyaseti, Avrupa İktisadi İşbirliği Teskilâtı, Ortak Pazar'ın mahiyeti yabancılara imtiyaz yükümlülüğü tanır. Tarihteki, birçok savaşlar, teskilâtlar ve deyimler kapitülasyonların hükümlerindedir. Ondokuzuncu yüzyıldaki Çin ile Büyük Britanya (İngiltere) arasındaki "Afon Savaşı" emperyalizm kapitülasyonlarının mahiyetinin misalleridir.

OSMANLI DEVLETİNDE KAPİTÜLASYONLAR

Türklerde ve hususiyetle Osmanlı Devletinde ilk imtiyazın başlangıcı, Sultan Birinci Murad Hân (1360-1386) zamanındadır. 1365'de, Dalmaçya kıyılarında fakir bir ülke olan Ragusa Cumhuriyeti'ne, besyüz duka haraç karşılığında verilen ticari imtiyazdır. Bizans imparatorlarından Justinianus'un ülkesinde yaşayan Ermenilere miras ve evlenme gibi mes'elelerini kendi töre ve kanunlarına göre yapmaları imtiyazı vermesi; İran ve Osmanlı Devleti'nin ülkesindeki Hıristiyan devletleri konsoloslarına tanıdıkları imtiyazları, karşılıklı olarak kendi konsoloslarına da kararlaştırıp taahhüt etmeleri, Bizans İmparatorluğu'nun Sultan Yıldırım Bayezid Han'a İstanbul'da bir Türk mahallesi kurma ve bu mahallede oturan Türklerin davalarına bakmak üzere, Türk kadisi ile din işlerine bakacak müftü tayin etme hakkı tanıması verilebilecek misallerdendir. Doğu ticaretini devam ettirmesinin ancak Osmanlılarla iyi münasebetler kurmakla mümkün olabileceğini bilen Ragusa devleti, Osmanlılardan himaye istedi. Ragusa gemilerinin doğu sularında serbest dolasıp, deniz ticaretinin Osmanlılarca korunmasına karşılık, yıllık 500 dukalık haraç vereceklerdi.

Bu antlaşma bizde kapitülasyonların başlangıcını teşkil eder. Bu ahidnâme 1408, 1411, 1445, 1451, 1453, 1481, 1512 olmak üzere yedi defa yenilendi. Osmanlı sultanlarından Birinci Murad, Süleyman Çelebi ve Musa Çelebi, Birinci Mehmed, Fatih Sultan Mehmed, İkinci Bayezid ve Birinci Selim Han zamanlarında Avrupa devletlerine kapitülasyonlar

verildi. Zamanla Venedikliler, Cenevizliler, Rumlar ve Ermeniler ile, Fransa, İngiltere, Hollanda devletlerine de imtiyazlar yerildi. "Hümâyûnnâme" adi verilen bu imtiyazlar aslında birer ihsandır. Hristiyanlık ve mezhepleri ile Musevilerin İslâm ülkelerinde İslâmiyetin faziletlerinden faydalanabilmeleri için verildi.

18 Subat 1536'da Kanunî Sultan Süleyman Hân'ın Fransa Kralı Birinci François'e verdiği "Uhûd-i atika" meshurdur. Kanunî'nin Osmanlı Devleti'nin iktisadî, siyasî, askerî ve sosyal bakımından en güçlü olduğu onaltıncı yüzyılda; fakir, zayıf, muhtaç ve kralını dahi esarettten kurtardığı Fransa'ya imtiyaz vermesi ileriye dönük ticari ve siyasî yatırımdır. Damat İbrahim Paşa ile Fransa Kralı François'ın elçisi Jean de La Forest arasında yapılan bu anlaşmaya göre:

1- Fransız ticaret gemileri Osmanlı sularında serbestçe dolasacaklar, istedikleri limana girebileceklerdir.

2- Fransız tacirlerinden diğer yabancı tacirlere nazaran daha az bir gümrük resmi alınacaktı.

3- Osmanlı ülkesinde yerleşmiş olan Fransızlar din ve mezheplerinde tam serbest olacaklardı.

4- Fransız tacirleri arasındaki ticari ve hukuki davalara, Türkiye'ye gönderilecek olan bir Fransız yargıcı bakacaktı.

5- Fransız tacirleriyle Türkler arasındaki davalara Türk mahkemeleri bakacaklardı..Ancak, bu mahkemelerde bir Fransız tercüman bulunacaktı.

6- Türkiye'de ölen bir tacirin mali, veya Türk sularında batan bir geminin mal ve esyası Fransa'daki varislerine verilecekti.

7- Türk tacirleri de Fransa kralına ait topraklarda ve denizlerde bu haklardan faydalanacaktı.

8- Bu imtiyazlar, ancak anlaşmayı imzalayan hükümdarların sağ kaldıkları süre içinde geçerli olacaklardı. Kapitülasyonlar 1569, 1579, 1580, 1614, 1673, 1740 yıllarında yenilenip, imtiyazlar genişletildi. Daha başka ülkelere verildi.

Kanunî devri, Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en parlak devridir. Bu devirde fütihatlar çok gelişti, kültür ve sanat en parlak zamana yasadı. Babası Yavuz Sultan Han'ın doguya iki büyük seferi, hilâfetin Osmanlılara geçmesi, Kanunî'yi batıya yöneltti. Kanunî'nin Osmanlı Devleti'ni cihan devleti haline getirmesi ve Avrupa'da hakim olması karşısında İspanya-Alman Kralı Sarıkent buna karşı çıkıyor ve çareler arıyordu.

Almanya imparatoru ve İspanya Kralı Sarıkent Avrupa'nın büyük bir kısmını idaresi altında bulunduruyordu. Dokuzuncu asırdan beri Avrupa, Bizans hariç, bu çapta bir Hristiyan devleti görmemisti. Kristof Kolomb'un 1492'de İspanya namına Amerikayı keşfetmesi İspanya'ya en güçlü mevkiine çıkarttı. Avrupa ekonomisini kurtaran Amerikan gümüsü İspanya'nın inhisarında idi. Amerika kıtasının fethine basılarak tabii

kaynaklarından istifade etmesi ile daha da güçleniyordu. Bu gayri tabii büyüme, birçok Avrupa devletini tehdit ediyordu. Fransa ve İngiltere krallıkları dehşetli bir tehdit altındaydı. Kanuni Sultan Süleyman Hân'ın en büyük hedefi bu deviyipratmak, parçalamak ve ortadan kaldırmakti.

Bu devirde Luther, Papa'ya bas kaldırmısti. Sarlkent Papa'yi destekliyordu. Luthercileri ezmege karar vermısti. Avrupa'da mezhep kavgaları kitayı kana boyuyordu. Lutherciler her tarafta çoğalıp, yayılıyorlardı. Katolik ve Protestanlık arasındaki kanlı katliamlar gittikçe çoğalıyordu. Reformist Luther bile "Yâ Rabbim! Büyük Türkleri bir an önce basımıza getir ve senin ilâhi adaletinden onlar sayesinde nasibimizi alalım..." diye dua ediyordu.

6 Aralık 1525'de Fransa elçisi Kontlen Frangipani, Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından kabul edildi. Elçi, doğrudan doğruya Fransa Kralı Birinci Fransuva'dan değil, annesi Louise de Savoie'dan geliyordu. Zira Birinci Fransuva, İmparator-Kral Sarlkent'in esiri olarak İspanya'da mahpusttu. Annesi, Cihan Hakani'nden oğlunun kurtarılmasını ve Fransa'nın Alman-İspanyol istilâsına maruz kalmasının önlenmesini rica ediyordu. Zira Avrupa'da Sarlkent'e karşı durabilecek ancak bir Fransa kalmısti. Fransa seddi yıkılınca, Sarlkent'in Hıristiyan Avrupaya hakim olması, Osmanlı Devleti için bir tehdit arz ediyordu.

Sarlkent İran Sahi Tahmasb'a haber yollayarak Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmak istediğini bildirdi. Kardinal Polo, Sarlkent'e şöyle diyordu:

"Eğer Tanrı, Büyük Türke, İran Sahi Tahmasb'ın sansında büyük bir düşman tahrik etmeseydi, Avrupa ve Hıristiyanlık, çoktan mahvolurdu."

Kanuni'nin Fransa'ya verdiği ticari imtiyazlarla, Fransa'da ticaret yoluyla İspanya ve Venedik gibi kazançlar sağlıyordu; diğer Avrupa devletlerinin yanında prestijini artırıyor, üstün bir mevkiye çıkarıyordu. 18 Şubat 1536'da Fransa'ya bugünkü rayiçle 20 milyar TL. gibi muazzam bir yardım yapıldı. Böylece Fransa Sarlkent'e karşı koyabilecek bir güce erişiyordu. Osmanlı devleti bununla da kalmadı. Donanma-i Hümayûn birçok kereler Fransa'nın yardımına gönderildi. Kanuni'nin bu siyaseti ile Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti, nüfuzu ve dolâyişiyle İslâmiyet yayılıyor ve Hıristiyan Avrupa birliği engelleniyordu. Ortodokslar, nasıl ki İstanbul'da Fatih'in hâkimiyetini görmek istiyorlarsa; Protestanlar da Avrupa'da Kanuni'nin hâkimiyetini, Osmanlı adaletini görmek istiyorlardı.

Zamanla Avrupa devletlerinin suistimalleri ve Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile daha önce verilen kapitülasyonlar, Osmanlı'nın aleyhine dönmeğe başladı. Osmanlı Devleti ondokuzuncu yüzyıl boyunca kapitülasyonlardan kurtulmanın çarelerini aradı. Fakat dış borçlanmalar sebebiyle her seferinde bütün yabancı devletleri karşısında buldu. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 9 Eylül'de kapitülasyonları kaldırdı. Fakat, savaş sonunda uğranılan yenilgi üzerine yapılan Sevr Antlaşması ile yabancılara tanınan haklar arttırıldı. Ancak, İstiklâl Savaşı'ndan sonra, Türk Milleti bağımsızlığını elde edince, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile kapitülasyonlar kesin olarak kaldırıldı.